

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Α. ΚΕΝΤΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΛΑΤΣΙΩΝ

ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΩΝ ΚΥΠΡΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΜ. ΚΣΤ'. (1962)

ΕΝ ΛΕΥΚΩΣΙΑι 1962

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΛΑΤΣΙΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Περὶ τὰ 5 μίλια νοτίως τῆς Λευκωσίας καὶ κυρίως μεταξὺ τοῦ 4ου καὶ 6ου μιλιοδείκτου τῆς ὁδοῦ Λευκωσίας — Λεμεσοῦ, ἀπλοῦται ἓνα μικρὸ χωριὸ μὲ τὸ ὄνομα Λατσία. Οἱ κάτοικοί του κατάγονται ὅλοι ἀπὸ τὸν Λυθροδόντα.

Πρὸ τινων ἐτῶν καὶ κυρίως πρὸ τοῦ Β' Παγκοσμίου πολέμου, δὲν ἔβλεπε κανεὶς ἐκεῖ τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ μερικά ἀσχημα πλινθόκτιστα σπιτάκια, εἰς τὰ ὁποῖα διέμενον προσωρινῶς οἱ ὀλίγοι Λυθροδοσιῶτες, οἱ ὁποῖοι εἶχαν κτήματα ἐνταῦθα καὶ κατ' ἀνάγκην πηγαينوήρχοντο, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ἀπὸ τὸ ἓνα χωριὸ στὸ ἄλλο, ὅπως τὸ ἀπαιτοῦσαν οἱ γεωργικὲς τῶν ἐργασίαι, καὶ κυρίως ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου μέχρι Δεκεμβρίου, διὰ νὰ καλλιεργήσουν καὶ σπείρουν τὰ χωράφια, καὶ ἀπὸ τοῦ Μαΐου μέχρις Αὐγούστου, διὰ νὰ θερίσουν καὶ ἀλωνίσουν. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἐργασιῶν τῶν ἐπέστρεφον οἱ πλεῖστοι εἰς Λυθροδόντα σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, διὰ νὰ ἐπαναλάβουν τὸ ἴδιον στὸ ἐπόμενον ἔτος. Τοῦτο κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀπλῶς ἓνα Τουρκικὸ τσιφλίκι, τὸ ὁποῖον ἠγοράσθη ὑπὸ μιᾶς μικρᾶς ὁμάδος κατοίκων Λυθροδόντα, σιγά-σιγά ὅμως μετὰ τὴν ἀγορὰν ἔχει ἐξελιχθῆ εἰς ἄσμηον κατ' ἀρχὰς, σήμερον ὅμως ὠραῖον, πλούσιον καὶ εὐτυχισμένον μικρὸ Ἑλληνικὸν χωριὸν.

Πῶς καὶ πότε ἰδρύθη τὸ χωριὸν.

Πρὸ ἑκατονταετίας περίπου τὰ Λατσία ἦσαν ἓνα τσιφλίκι, ἀνήκον εἰς τὸν πλούσιον καὶ ἰσχυρὸν, ἀλλὰ καὶ φιλεύσπλαχρον ἐκείνον ἀγῶν τῆς Λευκωσίας, τὸν Κιόρογλου λεγόμενον, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν ποιητὴν Βασίλην Μιχαηλίδην ἦτο προσωπικὸς φίλος τοῦ Ἐθνομάρτυρος Κυπριανοῦ, καὶ ὅστις πληροφορηθεὶς τὰς διαθέσεις τοῦ Κουτσούκ-Μεχμέτ, πασᾶ τῆς Κύπρου, κατὰ τὴν αἰφνιδιαστικὴν ἐκείνην νυκτερινὴν σύσκεψιν εἰς τὸ Σεράγιον τῆς Λευκωσίας, ἔσπευσε νύκτωρ εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν καὶ ἀφ' οὗ ὠμολόγησεν εἰς αὐτὸν τὸν κίνδυνον, ὅστις ἐκρέμετο ἐπὶ τῶν κεφαλῶν ὄλων τῶν Ἀρχιερέων, κατόπιν τῆς συγκαταθέσεως τοῦ Σουλτάνου νὰ σφάξῃ ὄλους τοὺς Ἀρχιερεῖς καὶ προκρίτους τῆς Κύπρου, τὸν συνεβούλευσε νὰ φύγῃ ἐκ Λευκωσίας διὰ νὰ σωθῆ, χωρὶς ὅμως αἰ προσπάθειαι του νὰ ἐπιτύχουν, διότι ὁ Κυπριανὸς ἔμεινεν εἰς τὴν Λευκωσίαν, συνελήφθη καὶ ἀπηγο-

νίση κατά την ἀποφράδα ἐκείνην ἡμέραν τῆς 9ης Ἰουλίου 1821 (1).

Ὁ Κιόρογλου φαίνεται ὅτι κατήγετο ἀπὸ μεγάλην καὶ πλουσίαν οἰκογένειαν, καὶ κυρίως ἐκ τῶν οἰκογενειῶν ἐκείνων, οἵτινες ἔδρασαν ὡς ἀξιοματικοὶ κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κύπρου τὸ 1570 καὶ οἵτινες διεμοιράσθησαν μεταξὺ τῶν τὰ φέουδα καὶ τὰ τσιφλίκια τῶν Φράγκων καὶ τῶν Ἑνετῶν, διότι τὸν συναντῶμεν νὰ ἔχη καὶ ἄλλα τσιφλίκια ἐκτὸς τῶν Λατσιῶν.

Ἄν καὶ κάτοχος μεγάλης κτηματικῆς περιουσίας εἶχε πάρει τὴν ἀπόφασιν νὰ πωλήσῃ τὰ Λατσιὰ (2). Ἐξ ὅσον κατῶρθωσα νὰ ἐξακριβώσω ἢ προτίμησιν τοῦ πρὸς τοὺς Λυθροδοντιᾶτες ὠφείλετο εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτοὶ ὁσάκις ἐκαλοῦντο νὰ ἐργασθοῦν ἐπὶ ἀγγαρεία εἰς τὰ κτήματά του, εἰργάζοντο πάντοτε μὲ ἐμπιστοσύνην καὶ προθυμίαν, παρὰ οἱ ἐξ ἄλλων χωρίων, διότι τοὺς ἐπρότεινε ἂν ἤθελαν νὰ τοὺς δώσῃ καὶ τὸ Κουπάτι (3). "Ἄλλος λόγος εἶναι ὅτι ξυλοφόροι ὄντες ὁσάκις ἐπερνοῦσαν ἀπὸ τὸ τσιφλίκι τοῦ μεταβαίνοντες εἰς Λευκωσίαν διὰ νὰ πωλήσουν τὰ ξύλα των, ἄφηνον πάντοτε ὡς δῶρον διὰ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ἁγᾶ των λίγες «φωτιές» (πισσῶδη τεμάχια ξύλων πύκνης) ἢ κουζαλούδια διάφορα, ὅλα εὐφλεκτα, πολὺ ἐπιθυμητὰ ξύλα διὰ τὶς οἰκοκυρές. Ὁ κολακευτικὸς αὐτὸς τρόπος τῶν χωρικῶν εἶχεν ἐπιδράσει εἰς τὰ αἰσθήματα τοῦ Κιόρογλου καὶ ἀφ' οὗ ἅπαξ εἶχεν ἀποφασίσει νὰ πωλήσῃ τὰ Λατσιὰ, ἀπεφάσισε νὰ συνδυάσῃ τὴν πώλησιν καὶ μὲ τὴν καλωσύνην. Ἐπειδὴ τοὺς ἀγαποῦσε, τοὺς εἶπεν ὅτι ἠθέλησε νὰ τοὺς κάμῃ μεγάλο καλὸ, νὰ δώσῃ σ' αὐτοὺς τὸ τσιφλίκι του. Τοὺς εἶχε μάλιστα προτείνει νὰ διαλέξουν ποῖον ἀπὸ τὰ δύο τσιφλίκια ἤθελαν, τὰ Λατσιὰ ἢ τὸ Κουπάτι. Οἱ χωρικοὶ ἐπροτίμησαν φυσικὰ τὰ Λατσιὰ, γιὰτὶ ἦτο μίαν ἑκτασίαν καλλιεργησίμου γῆς πολὺ μεγάλη, ἦτο ὀλόκληρο φέουδο, μὲ ἀπέραντα χωράφια εὐφορώτατα (11—12 χιλιάδες σκάλες) καὶ τὰ ὁποῖα καλλιεργούμενα καταλλήλως θὰ ἠμποροῦσαν νὰ ἀποδώσουν κάθε εἶδος γεωργικῶν προϊόντων (κριθάριον, σιτάριον, θαμβάκιον κ.λ.π.) καὶ ἔτσι θὰ ἱκανοποιούσαν ὄχι μίαν οἰκογένειαν ἀλλὰ ὀλόκληρο χωριό. Διέφερον πολὺ ἀπὸ τὰ ἄγωνα καὶ πετρώδη χωράφια τοῦ Λυθροδόνα.

Μετὰ τὴν τραγωδίαν μάλιστα τῆς 9ης Ἰουλίου ἡ Διοίκησις ἔγινεν ἡπιωτέρα (4), ἢ ἀπληρστία τῶν Τούρκων πρὸς διαρπαγὴν χριστιανικῶν περιουσιῶν, περιωρίσθη, ὁ Σουλτᾶνος παρεχώρησεν ἄρκετὰ προνόμια αὐτοδιοικήσεως (5), ἢ φιλία τῶν δύο συνοίκων στοιχείων ἀποκατεστάθη

(1) Βασίλη Μιχαηλίδη: Ποιήματα, ἔκδοσις 1911, σελ. 3—21.

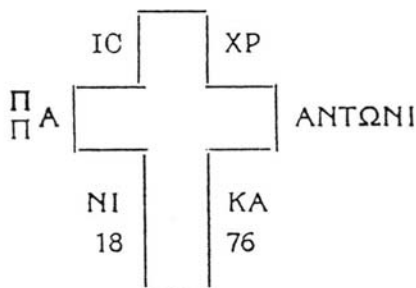
(2) Φαίνεται ὅτι μὲ τὶς ἀνομβροτάς, τὶς σκωριάσεις, τὴν μικρὰν στρεμματικὴν ἀπόδοσιν τῆς γῆς, τὴν ἀνελιγκρίνειαν τῶν σκλάβων καὶ τῶν ὑπηρετῶν, ἠναγκάσθη ὁ Κιόρογλου νὰ μετατρέψῃ τὴν γῆν εἰς χρῆμα.

(3) Κουπάτι ἦτο μικρὸν τσιφλίκι ἔξωθι τῆς Λευκωσίας, παρὰ τὸ Γυμναστήριον.

(4) Ἱστορία Κύπρου Φ. Ζαννέττου Α' τόμος σελ. 1161.

(5) Ἱστορία Κύπρου Φ. Ζαννέττου τόμος Α' σελ. 1163.

και τὸ αἶσθημα ἀσφαλείας ἐπανῆλθε πλέον εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ἔτσι ἀπεφάσιζαν καὶ ἀγόρασαν τὸ τσιφλικί. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι κατ' ἀρχὰς πολλοὶ ὀλίγοι ἐτολμοῦσαν νὰ ἐγκατασταθοῦν μονίμως ἐκεῖ. Συνήθως ἐκαλλιεργοῦσαν λίγες ἡμέρες καὶ ἔφευγον. Τοὺς ἐτραβοῦσε τὸ χωριό· τοὺς ὄχι μόνον μὲ τὸ δροσερὸ ἀεράκι καὶ τὰ κρῦα νερά, ἀλλὰ καὶ τὴν σχετικὴν ἀσφάλειάν των μεταξὺ τῶν ὁμοεθνῶν των. Μόνον κατὰ τοὺς μῆνας τοῦ θερισμοῦ καὶ τοῦ ἀλωνισμοῦ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ μένουν περισσότερο χρόνον εἰς Λατσία. Μὲ τὴν πάροδον ὁμῶς τῶν ἐτῶν ἀρχισαν νὰ ἐνθαρρύνωνται καὶ νὰ ζητοῦν νὰ ἐγκατασταθοῦν πλέον μονίμως, τουλάχιστον μερικοὶ ἐξ αὐτῶν. Κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, τὰ προηγηθέντα τῆς Ἀγγλικῆς κατοχῆς, βλέπομεν ὅτι ἀρχισαν νὰ κτίζουν νέας κατοικίας. Ὑπεράνω τῆς θύρας μιᾶς οἰκίας ἀναγινώσκομεν τὴν χρονολογίαν 1868 καὶ ὑπεράνω μιᾶς ἄλλης τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφὴν:

“Ὅπερ δηλοῖ ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Παπάντωνη διὰ κατοικίαν του.

Ἐκεῖνο ποῦ ἔκαμε τοὺς Λυθροδοντιᾶτες νὰ ἀποφεύγουν τὴν ὀριστικὴν ἐγκατάστασιν εἰς Λατσία ἦτο καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν παιδιῶν. Ὁ Λυθροδόντας χάρις εἰς μίαν δωρεὰν ἱερομονάχου τινος Μελετίου καλουμένου, ηὐτύχησε νὰ ἔχη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ περασμένου αἰῶνος σχολεῖον, ὄχι μόνον οἰκημα ἀλλὰ αὐτοσυντήρησιν ἐκ τῆς δωρεᾶς. Καὶ διὰ τοῦτο ὅλα τὰ παιδιά ἐφοιτοῦσαν εἰς Λυθροδόνα μέχρι τοῦ ἔτους 1930, ὅτε ἰδρύθη τὸ νῦν σωζόμενον σχολεῖον Λατσιῶν.

Οἱ πρῶτοι ἀγορασταί.

Οἱ πρῶτοι ἀγορασταὶ τοῦ τσιφλικιοῦ ἦσαν 17, ἐξ ὧν οἱ 16 Ἕλληνες ἀπὸ τὸν Λυθροδόνα καὶ ἓνας Τούρκος ἐκ Λευκωσίας, κατὰ τὴν παράδοσιν Ἀρχιδικαστῆς τῆς Λευκωσίας, Κιουφῆς λεγόμενος. Οὗτος μάλιστα εἶχε καὶ ἀρκετὴν περιουσίαν ἐν Λυθροδόνα.

Ὅταν ἐγνώσθη ὅτι Λυθροδοντιᾶτες θὰ ἠγόραζον τὰ Λατσία, ὁ ἴδιος ὁ Κιουφῆς ἐπρότεινε νὰ θάλουν καὶ αὐτὸν μέτοχον εἰς τὴν ἀγο-

ρὰν καὶ νὰ πληρῶσῃ τὸ 1)5 τῆς ἀγορᾶς, ἡ ὁποία ὠρίσθη εἰς 14 πουργιά. Οἱ χωρικοὶ ἐδέχθησαν, διότι μαζί του ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς περισσότερον ἀσφαλισμένους ὄχι μόνον ἀπέναντι τῶν Τούρκων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους πάντοτε εἶχον τὸ αἶσθημα ὅτι ἐκινδύνευον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς κληρονόμους καὶ συγγενεῖς τοῦ Κιόρογλου μήπως ἐγείρουν κάποτε ἀξιῶσεις δι' ἀκύρωσιν τῆς πωλήσεως. Ὁ ἴδιος μάλιστα ὁ Κιουφῆς τοὺς ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ὅτι ἴσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κιόρογλου θὰ ἦγειρον τοιαύτας ἀξιῶσεις καὶ θὰ ἦσαν ἀσφαλισμένοι ἂν ἦτο καὶ αὐτὸς μέτοχος τῆς ἀγορᾶς. Ὡς γεγονὸς ὡς προέβλεψεν ὁ Κιουφῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κιόρογλου, οἱ κληρονόμοι του ἐζήτησαν νὰ παρουν τὸ τσιφλίκι πίσω, ἀλλ' ἡ παρουσία τοῦ Κιουφῆ ἀπεσόβησε τοιοῦτον ἐνδεχόμενον, διότι αὐτὸς, ὡς ἀξιωματοῦχος τῆς Κυβερνητικῆς μηχανῆς, διέθετε πολὺ ἰσχυρὰ μέσα.

Ὅλον τὸ τσιφλίκι διηρέθη εἰς 20 μερίδια ἐκ τῶν ὁποίων οἱ Ἕλληνες ἐπῆραν τὰ 16 καὶ ὁ Κιουφῆς τὰ τέσσερα, ἀναλόγως τῶν χρημάτων πού ἐπλήρωσεν ἕκαστος. Εἰς κάθε περιοχὴν ἔπαιρναν ὅλοι καὶ μάλιστα μεγάλα τεμάχια, καὶ διὰ τοῦτο εὐρίσκομεν τὸ μερίδιον τοῦ Κιουφῆ παντοῦ. Τὰ εὐφορα χωράφια ἐμοιράζοντο προσεκτικώτερον. Τὸ διαπιστώνομεν ἀπὸ τὰ διασωθέντα τοπωνύμια, ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν.

Διὰ τὸν διαχωρισμὸν τῆς περιοχῆς Λατσιῶν μὲ τὰ γύρω χωριά, ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος παράδοσις.

Ἔπρεπε νὰ θρεθῆ κάποιος, πού νὰ ἤξερε τὰ σύνορα μὲ τὰ γύρω χωριά. Ἐνας Τούρκος ἐπροθυμοποιήθη νὰ ὑποδείξῃ τὰ σύνορα ἐναντι ἀμοιβῆς 5 μετζιδιῶν, ἀλλὰ ἐζήτησε σύντροφον ἕνα Χριστιανόν, πού νὰ ξεύρῃ Τουρκικὰ, καὶ ὡς τοιοῦτος ὑπεδείχθη ὁ Χ' Συμεὸς Ἀθραάμη, ὅστις ἤξευρε λίγα Τουρκικὰ καὶ ἠμποροῦσε νὰ συνεννοηθῆ μαζί του. Πράγματι ὁ Τούρκος ἤξευρε τὰ σύνορα καλὰ καὶ ὑπέδειξεν αὐτὰ λεπτομερῶς μὲ ὅλα τὰ γειτονικὰ χωριά, ἦτοι μὲ τὸ Τσέρι, Νήσου, Δάλι, Γέρι, Ἀθαλάσσαν καὶ Στρόβολον. Ὅταν συνεπληρώθη ἡ ἐργασία ὄχι μόνον ἐπῆρε τὴν ζητηθεῖσαν ἀμοιβήν του ἀλλὰ καὶ δῶρον ἀπὸ τὸν Χ' Συμεόν, ἕνα κοῦζον μέλι.

Ποῖοι ἦσαν οἱ πρῶτοι ἀγορασταί.

Τὰ ὀνόματα τῶν 17 πρῶτων ἀγοραστῶν ἐξ ὧν κατῶρθωσα νὰ ἐξακριβώσω εἶναι τὰ ἀκόλουθα: (1).

1. Πρωτοπαπαλοῖζος.
2. Ἀθραάμης Ἀραουζῆς.
3. Χριστοφῆς Ζαθράζος.

1. Τὴν πληροφορίαν περὶ τῶν ὀνομάτων ὄλων τῶν ἀγοραστῶν τὴν ἐπῆρα ἀπὸ τὸν πρῶτον ἀγοροφύλακα Λατσιῶν κ. Ἰωάννην Ν. Ἀχχαν.

4. Κινητής.
5. Μανουήλης Χ' ' Παναγιώτη.
6. Ζεβεδαῖος.
7. Μιχάλης Μιττής.
8. Παπάντωνης.
9. Δημήτρης "Ασσης.
10. Πετρῆς Καράμανος.
11. Χ' ' Ζένιος.
12. Κουτσοχαράλαμπος.
13. Γιαννῆς Καλλικᾶς.
14. Ζαννέττος.
15. Χ' ' Φίλιππος.
16. Σπύρος Μιχαήλη.
17. Κιουφή 'Εφέντης (Τοῦρκος).

Ἡ συμφωνηθεῖσα τιμὴ τῶν 14 πουργιδῶν σήμερον μᾶς φαίνεται μηδαμινή, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διὰ τοὺς χωρικοὺς ἦτο σημαντική. Ἄν σκεφθῶμεν πρὸ πάντων ὅτι πολλοὶ ἀπεποιήθησαν νὰ ἀγοράσουν μερίδιον, διότι δὲν τοὺς ἦτο δυνατόν νὰ ἐξασφαλίσουν τόσο μεγάλο ποσόν, θὰ βροῦμε τὴν τιμὴν αὐτὴν καλὴν. Ἦτο ἡ ἐποχὴ πού ἐθεωρεῖτο σπουδαῖον νόμισμα καὶ αὐτὸς ὁ παρᾶς τὸ 1)40 τοῦ γροσίου, τὸν ὁποῖον ὡς νόμισμα ἐκυκλοφοροῦσε μεταξὺ τοῦ πληθυσμοῦ. Οἱ ἀγγαρεῖες ἦσαν εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν καὶ διὰ τὴν προσωπικὴν ἐργασίαν ἐπαιζε σπουδαῖον ρόλον ἢ τροφή μᾶλλον παρὰ τὸ ἡμερομίσθιον, τὸ ὁποῖον ἦτο μηδαμινόν. Αἱ ἐργασίαι τῶν Ἀγάδων, τῶν Μοναστηρίων τῶν Τσιφλικιῶν καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐγίνοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δωρεὰν μὲ ἀμοιβὴν τὴν τροφήν μᾶλλον παρὰ τὸ ἡμερομίσθιον. Αὐτὴ ἦτο ἡ ζωὴ τοῦ ραγιά τῆς Τουρκοκρατίας.

Μὲ ποῖον τρόπον ἐγίνε ὄλο τὸ τσιφλίκι ἰδιοκτησία Ἑλλήνων.

Μεταξὺ τῶν πρώτων ἀγοραστῶν εὐρίσκομεν ἀκόμη ἓνα Τοῦρκον τὸν Στραοάχμετον, ὅπως ἐλέγετο. Οὗτος ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Κιουφή καὶ φαίνεται ἔδωκεν εἰς τοῦτον μέρος τῶν 4 μεριδιῶν, τὰ ὁποῖα ἠγόρασε. Ἄλλ' οὗτος μετὰ τινα ἔτη, ἐπειδὴ δὲν ἠμποροῦσε νὰ τὰ καλλιεργῇ, τὰ ἐπώλησε εἰς 3 Λυθροδοντιᾶτες καὶ 3 Στροβολιῶτες ἀντὶ ἐνὸς πουργιῶ τὲς 100 σκάλες. Οἱ ἀγορασταὶ ἦσαν οἱ ἀκόλουθοι:

1. Χ' ' Κακουλλῆς Φεσσᾶς.
2. Κωνσταντῆς Καμηλάρης.
3. Χ' ' Κακουλλῆς Καποδίστριας.

4. 'Αντώνης Χ' ' 'Αρσαλος ἐκ Στροβόλου.
5. Σάββας Κουρέας, ἐκ Στροβόλου.
6. Μιχαήλης Ζεβλάρης ἐκ Στροβόλου.

Οἱ τρεῖς αὐτοὶ Λυθροδοντιᾶτες ἐγκατεστάθησαν μονίμως, ἐνωρὶς εἰς Λατσίᾳ, διὰ τὸ νὰ ἐκτελοῦν τὰς γεωργικὰς τῶν ἐργασίας ἀνετώτερον καὶ ταχύτερον, μαζί μὲ μερικοὺς ἄλλους ἐκ τῶν πρώτων ἀγοραστῶν, διότι τοὺς συναντῶμεν νὰ ἐπιδιορθῶνουν τὰ σπίτια ποὺ ἔλαχον σ' αὐτοὺς εἰς τὴν διανομὴν καὶ νὰ κτίζουν νέας κατοικίας.

"Αν καὶ ὁ Κιουφῆς προσεπάθησε νὰ ἀξιοποιήσῃ τὴν εἰς Λατσίᾳ περιουσίαν του, σπεύσας νὰ δενδροφυτεύσῃ μερικὰ κτήματά του μὲ ἐλαιόδενδρα, τὰ ὁποῖα μάλιστα φέρουν μέχρι σήμερον τὸ ὄνομά του, νὰ ἐγκαταστήσῃ βοσκούς καὶ γεωργούς, πομισάρηδες ἀπὸ τὰ γειτονικὰ χωριά, ἐν τούτοις μετὰ τὸν θάνατόν του οἱ κληρονόμοι τὰ ἐκράτησαν μόνον δύο χρόνια. Ἀπέθανε τὸ 1907 καὶ τὸ 1908 οἱ κληρονόμοι του ἐπῆραν τίτλους ἐπ' ὀνόματι τῶν σύμφωνα μὲ τὸν Τουρκικὸν νόμον τῶν κληρονομιῶν ὡς ἀκολούθως: Μεχηττήν Ἐφέντης 16)48 μερίδια, Ἀσσάφ βέης 16)48 μερίδια, Χαττητζέ Χανούμ 8)48 καὶ Ζεχρά Χανούμ 8)48. Τὸ 1909 ἦλθε εἰς συμφωνίαν μὲ τοὺς ἀκολουθούτους Λυθροδοντιᾶτες καὶ τοὺς ἐπώλησαν ὅλα τὰ κτήματα καὶ σπίτια ἀντὶ 350 λιρῶν τὴν 30)4)1909 ἔληξεν ἡ κατοχὴ τῶν Τούρκων εἰς Λατσίᾳ.

Οἱ ἀγορασταὶ τῆς τελευταίας περιουσίας τοῦ Κιουφῆ εἰς Λατσίᾳ ἦσαν οἱ ἀκόλουθοι, οἱ ὁποῖοι διεμοίρασαν ἐξ ἴσου τὰ κτήματα, τὰ σπίτια ὡς καὶ τὴν ἀξίαν των.

1. Παπαῦ Κυπριανὸς Χ' ' Φιλίππου.
2. Χ' ' Γιάννης Πετρῆ
3. Χ' ' Χαράλαμπος Θεοδόση.
4. Χριστοφῆς Σάββα Καδῆς.
5. Κωσταντῆς Καλλικᾶ.
6. Λεοντῆς Χριστοφῆ Ζοβρέζου.
7. Ἀδάμος Πα' ' Ἀντώνη.
8. Κυπριανῆ Νικόλα Ξουλάρη.

Σχηματισμὸς τοῦ Χωρίου.

Οἱ ἀγορασταὶ τῶρα ἔγιναν 30. Αὐτοὶ ὅλοι μὲ τὰ παιδιὰ των, τὰ ἐγγόνια των καὶ ἄλλους κληρονόμους των ἀπετέλεσαν πλέον τὸν πυρῆνα πρὸς σχηματισμὸν χωρίου καὶ ὄχι ἀπλῶς συνοικισμού. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἶχον καὶ περιουσίας εἰς Λυθροδόνα, ἡ δραστηριότης ἔπρεπε νὰ διχάζεται· ἔπρεπε νὰ καλλιεργοῦν τὰ χωράφια τῶν Λατσιῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀμέλια τοῦ Λυθροδόνα, νὰ συνάζουν τὸ σιτάρι τῶν Λατσιῶν, ἀλλὰ καὶ τὶς ἐλιές εἰς Λυθροδόνα. Καὶ τότε ἄρχισε σιγά-σιγά νὰ

ώριμάζει η ἰδέα τῆς μονίμου ἐγκαταστάσεως εἰς Λατσίά, ἐν ὧσιν τὰ ἔσοδα τῶν Λατσιῶν ἦσαν ἀνώτερα τῶν τοῦ Λυθροδόντα. Τὸ σπουδαιότερον εἰσόδημα τοῦ Λυθροδόντα ἦτο τὸ λάδι· ἔπρεπε διὰ παντὸς μέσου νὰ προωθήσουν τὴν ἐλαιοκαλλιέργειαν διὰ νὰ σταθεροποιηθῶν εἰς Λατσίά.

Ἡ ἐλαιοκαλλιέργεια εἰς Λατσίά.

Ὅταν πρωτοηγοράσθη τὸ τσιφλίκι τοῦτο εἰς ὄλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν οὔτε ἓνα καρποφόρον δένδρον ὑπῆρχε. Τὰ μόνια δένδρα ποῦ ὑπῆρχον ἦσαν καμιὰ μοσφιλιὰ, ἀπὸ τοὺς κλάδους τῆς ὁποίας οἱ βοσκοὶ ἐκρεμοῦσαν τὰ σακκίδια τῶν (βοῦρκες) μὲ τὰ τρόφιμα. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ Λυθροδοντιᾶτες ἦσαν ἤδη ἐξοικειωμένοι μὲ τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐλιάς, διότι τὸ σπουδαιότερον προϊόν τοῦ χωριοῦ τῶν ἦτο τὸ λάδι, διὰ τὴν ποιότητα τοῦ ὁποίου ἦτο γνωστὸς ὁ Λυθροδόνας, ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν τῶν καὶ τὴν δραστηριότητά τῶν εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐλιάς. Λίγοι ὅμως ἦσαν ἐκεῖνοι ποῦ ἐφύτευσαν ἐλαιόδενδρα καὶ αὐτὰ πολὺ κοντὰ στὸ χωριό, ὡς ὁ Κιουφῆς, ὁ Παπαντώνης καὶ τινες ἄλλοι, διότι τὰ αἰγοπρόβατα κατέτρωγον τοὺς θλαστοὺς τῶν νεαρῶν δένδρων. Διὰ νὰ διατηρηθῶν καὶ ἀναπτυχθῶν τὰ δένδρα ἐχρειάζοντο τακτικὴν ἐπίβλεψιν. Οἱ πραγματικοὶ σημαιοφόροι τῆς ἐλαιοκαλλιέργειας ὑπῆρξαν οἱ ἐκ τῶν τελευταίων ἀγορασταὶ Χ' ἢ Χαράλαμπος Θεοδόση, Χ' ἢ Γιάννης Πετρῆ, Πετρῆς Σταυρινοῦ καὶ τινες ἄλλοι. Ἐγενικεύθη ὅμως ἡ προσπάθεια, ὅταν ἡ Κυβέρνησις ἐψήφισε τοὺς περὶ κακοθούλου ζημίας νόμους τοῦ 1923 καὶ 1930 διὰ τῶν ὁποίων πᾶσα ζημία εἰς ἀγροτικὰ κτήματα, μὴ ἐξιχνιαζομένη, ἐπληρώνετο ὑπὸ τῆς ὀλότητος τῶν κατοίκων. Ἐκαστος χωρικός ὤφειλε συνεπῶς νὰ προσέχη τὴν περιουσίαν τοῦ γείτονός του ὡς τὴν ἰδικὴν του. Ὁ ὑφιστάμενος κακοθούλως ζημίαν εἰς τὰ δένδρα ἢ τὴν περιουσίαν του δὲν ἔπρεπε νὰ μείνη ἀβοήθητος. Οἱ νόμοι οὗτοι ἔφερον θαυμάσια ἀποτελέσματα. Ἀπὸ τότε τὰ δένδρα ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος πολλαπλασιάζονται· κάθε νέον ἔτος φυτεύονται νέα. Ἡ μὲ ἐλαιόδενδρα ἔκτασις συνεχῶς διευρύνεται, καταλαμβάνουν συνεχῶς νέες ἐκτάσεις, εἰς τρόπον ὅστε εὐρίσκομεν δένδρα μὲ πλήρη ἀνάπτυξιν καὶ καρποφορίαν καὶ δένδρα ποῦ τώρα ἐφυτεύθησαν. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία ὅτι ἂν μείνη ὁ ἴδιος ζῆλος τῶν κατοίκων αὐτῶν διὰ τὰ δένδρα, ἢ δὲ Κυβέρνησις δείξῃ περισσότερον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν προστασίαν τοῦ ἐγγχωρίου λαδιοῦ, τὰ Λατσία θὰ γίνουν ἓνα ἀξιόλογον ἐλαιοπαραγωγικὸν χωριόν.

Μετὰ τὸν δευτέρον παγκόσμιον πόλεμον ἡ ἀνάπτυξις τοῦ χωριοῦ ὑπῆρξε ραγδαία. Τὰ κτήματα ὑπερετιμήθησαν αἰσθητῶς, τὰ γεωργικὰ προϊόντα, ἕνεκα τοῦ Κυβερνητικοῦ συστήματος συγκεντρώσεως τῶν σιτηρῶν, ἀπελάμβανον ἀμειπτικὰς τιμὰς, ἢ ἀπασχόλησις πολλῶν ἐκ τοῦ χωριοῦ τούτου ἐργατῶν εἰς τὰς οἰκοδομικὰς καὶ ἄλλας ἐργασίας τῆς Λευκωσίας ἔδωσαν μίαν ἀξιοθαύμαστον ὥθησιν εἰς τὴν

μοντεροποίησιν τοῦ χωρίου. Σήμερον βλέπομεν θαυμάσια σπιτάκια, τρακτέρ διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, θεροαλωνιστικὲς μηχανὲς διὰ τὴν συγκομιδὴν, μηχανοκίνητα ἐλαιουργικὰ μηχανήματα διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ἐλαιοκάρπου, καὶ γενικῶς τὴν χρῆσιν κάθε μηχανήματος, τὸ ὁποῖον κάμνει ὄχι μόνον τὴν γεωργίαν ἐπάγγελμα εὐχάριστον καὶ ἀποδοτικόν, ἀλλὰ καὶ τὴν ζωὴν τοῦ χωρικοῦ εὐτυχισμένην.

Τὸ σχολεῖον τῶν Λατσιῶν, τὸ ὁποῖον ἰδρύθη μόλις τὸ 1930, σήμερον ἀριθμεῖ μαθητὰς 70—80, ἐκεῖ πού πρὸ τριακονταετίας τὰ παιδιὰ ἠναγκάζοντο νὰ φοιτοῦν εἰς Λυθροδόντα ἢ Γέρι.

Μὲ ἄλλα λόγια τὸ ἄλλοτε ἄσημον χωριό, τὰ περιφρονημένα Λατσιά, διὰ τὰ ὁποῖα οἱ πλείστοι, καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ κάτοικοι του, ὁσάκις τοὺς ἐδίδετο εὐκαιρία ἀπεκάλουσαν αὐτὰ «Κόλασιν», ἔνεκα τῆς δυσκολίας τῆς ζωῆς εἰς αὐτά, τείνει νὰ γίνῃ σήμερον ἕνα ὠραῖον καὶ πλούσιον προάστειον τῆς Λευκωσίας, μὲ ὠραῖα σπιτάκια, μὲ ἀνθῶνας, διακλαδώσεις νεροῦ, ὠραῖα κέντρα, σχολεῖον, μεγαλοπρεπῆ ναὸν καὶ γενικῶς κάθε τι πού δίδει ἄνεσιν εἰς τοὺς κατοίκους καὶ καθιστᾷ τὴν εἰς αὐτὰ διαθίωσιν εὐχάριστον καὶ ἑλκυστικὴν.

Τοπωνύμια.

Πολλὰ τοπωνύμια ἔχουν τὴν προέλευσίν των μετὰ τὴν ἀγορὰν καὶ διανομὴν τοῦ τσιφλικιοῦ. Οἱ διάφοροι δηλ. ἀγορασταὶ κατὰ τὴν διανομὴν ἔπαιρναν μεγάλα τεμάχια γῆς εἰς τὰ ὁποῖα κατ' ἀνάγκην, ἐν ὄσῳ δὲν ὑπῆρχαν ἄλλα τοπωνύμια διὰ τὰς τοποθεσίας ἐκείνας, ἐδίδετο τὸ ὄνομα των, ὡς λαξιά τοῦ Χ' Χαραλάμπου κ.λ.π. Λίγα ἔχουν ἱστορικὴν προέλευσιν καὶ περὶ ὧν τούτων θὰ διαλάβωμεν εἰς τὴν οἰκίαν θέσιν.

Ἱστορικὰ Τοπωνύμια.

Ἄ γ ι ἄ σ μ α τ α = Βορειοανατολικῶς τοῦ χωρίου εὐρίσκεται χεῖμαρρος, ὅστις συγκεντρώνει τὰ θρόγια νερὰ τῆς περιοχῆς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἐντὸς τῆς κώτης αὐτοῦ μερικὰ κοιλώματα ἔχουν τὴν ιδιότητα ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους των νὰ συγκρατοῦν τὸ νερὸ καθ' ὄλους τοὺς καλοκαιρινοὺς μῆνας. Καὶ ἐπειδὴ τὰ νερὰ προέρχονται ἀπὸ τὸν Ἁγ. Γεώργιον λέγονται Ἁγιάσματα· δηλ. τὸ ἅγιασμα τοῦ Ἁγ. Γεωργίου.

Ἄ γ ι ἄ Β α ρ θ ἄ ρ α (ἦ) = Ἐρείπια ἀρχαίου ναῖσκου πρὸς βορρᾶν τοῦ χωρίου ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Μαρίνης.

Ἄ γ ι ἄ Φ ω τ ο ὕ (ἦ) = Ἁγία Φωτεινή. Ἐρείπια ἀρχαίου ναῖσκου νοτίως τοῦ χωρίου, τοῦ ὁποῖου μάλιστα ἐσώζοντο μέχρι πρό τιτων ἐτῶν μερικὰ ἀψίδες τῆς στέγης. Εἰς τὴν αὐλήν τοῦ ναῖσκου τούτου ἐτάφησαν 2 Λυθροδοντιάτες κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐγκαταστάσεως των εἰς Λατσιά καὶ προτοῦ κτισθῆ ὁ ναῖσκος τοῦ Ἁγ. Γεωργίου.

“Α η Γ ε ώ ρ κ η ς (δ) = “Αγιος Γεώργιος. Είναι μικρός ναός ἐπὶ ὀνόματι τοῦ Μεγαλομάρτυρος Ἁγίου Γεωργίου. Ἐκτίσθη περὶ τὸ 1895 ἐπὶ τῶν ἐρειπίων παλαιοῦ ναΐσκου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τοῦ ὁποῦ μάλιστα ἐσώζετο μέρος τοῦ θόλου τοῦ ἱεροῦ θήματος, μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὑπὸ τινος Χ’ Κακουλλῆ Καποδίστρια λεγομένου, ἐξ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἠγόρασαν τὰ κτήματα τοῦ Στρατοάχμετου. Οὗτος εἶχε θυγατέρα Εἰρήνην ὀνομαζομένην, ἡ ὁποία ἀπέθανε. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ ἀσχημάτιστον τότε χωρίον δὲν ὑπῆρχε νεκροταφεῖον, προσέδρασε ἐπὶ τοῦ σάγματος ἐνὸς ζώου μικρὰν ἀνεμόσκαλαν καὶ ἐπ’ αὐτῆς ἐτοποθέτησε τὴν νεκρὰν με σκοπὸν νὰ τὴν μεταφέρῃ εἰς τὸ ἐκεῖ πλησίον χωρίον Γέρι πρὸς ταφὴν. Ἄλλ’ ἐπειδὴ δὲν ἰσοροποῦσε τὸ λείψανον ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ ζώου καὶ ἐθεώρησε ὡς πολὺ μεγάλον ἀμάρτημα, ἐὰν ἐκατρακυλοῦσε τὸ σῶμα ἀπὸ τὸ ζῶον, καθ’ ὃν χρόνον ἐπερνούσεν ἡ πομπὴ ἀπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ ναΐσκου, ὁ πατέρας ἐφώνασεν εἰς τοὺς συνοδεύοντας τὸ λείψανον νὰ σταματήσουν καὶ νὰ τὴν θάψουν ἐκεῖ καὶ θὰ προσπαθήσῃ ὅσον μπορεῖ νὰ ξανακτίσῃ τὸν ναΐσκον ἐπὶ τῶν ἰδίων θεμελίων. Οὕτω καὶ ἔγινε, ἡ νεαρὰ ἐτάφη πλησίον τῶν ἐρειπίων καὶ ὁ Χ’ Κακουλλῆς ἀπὸ τῆς ἄλλης ἡμέρας ἤρχισε νὰ φέρῃ πέτρες καὶ νὰ πληρῶνῃ κτίστες, οἱ ὁποῖοι σὲ λίγο σχετικὸ διάστημα ἔκτισαν τὸν ναὸν φροντίσας μάλιστα καὶ διὰ τὴν ἐπίπλωσιν του.

Σήμερον ὅμως μετὰ τὴν ἐξέλιξιν ποῦ ἐπῆρε τὸ χωριό, ἐθεωρήθη πολὺ μικρὸς ὁ ναΐσκος ἐκεῖνος καὶ μετὰ τὴν ἔγκρισιν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου (6) καὶ μετὰ θαυμάσιον ἀρχιτεκτονικὸν σχέδιον συμπληροῦται νῦν εὐρύχωρος καὶ μεγαλοπρεπῆς ναὸς Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ ἐπὶ τῆς ἰδίας τοποθεσίας καὶ ἐπ’ ὀνόματι πάλιν τοῦ Μεγαλομάρτυρος Ἁγίου Γεωργίου.

Μία παράδοσις: Κάποτε ἕνας Τοῦρκος ἐκ Δαλιῦ διερχόμενος ἐκεῖθεν ἐζήτησε νὰ ἀποπατήσῃ μεταξὺ τῶν ἐρειπίων, περιφρονήσας τὰς συστάσεις τοῦ συνοδεύοντος αὐτὸν ὁμοθρήσκου του, νὰ σεβασθῇ τὰ ἐρείπια καὶ νὰ ἀπομακρυνθῇ ἐκεῖθεν, διότι θὰ τὸν τιμωρήσῃ ὁ ἅγιος. Ἐκεῖνος ἐπέμενε καὶ παραδόξως «ἐκρατήθη ἡ γλῶσσα του» καὶ δὲν ἠμποροῦσε νὰ μιλήσῃ. Τότε δὲ μόνον ἐθεραπεύθη, ὅταν τῆ συστάσει πάλιν τοῦ φίλου του, ἀφῆκε κάτωθεν μᾶς πέτρας τῶν ἐρειπίων τὸ βαλάντιόν του μετὰ τὰ ὀλίγα κέρματα ποῦ περιεῖχε.

“Α π α λ ο ς (δ) = Βουνὸν τοῦ χωρίου τὸ ὑψηλότερον τῆς περιοχῆς, ἀποτελούμενον ἀπὸ χῶμα ὡς τύμβος εἰς σχῆμα κώνου. Οἱ χωρικοὶ λέγουσιν ὅτι εἶναι τὸ μέσον τῆς Κύπρου καὶ ἡ λέξις ἀπαλὸς παραφθορὰ τῆς λέξεως ὀμφαλός. Ἄλλὰ διατὶ νὰ μὴ εἶναι ἡ λέξις ἀπαλός, ὅπως καὶ πράγματι εἶναι τὸ βουνόν; δηλ. βουνόν καθ’ ὅλα ἀπαλόν, χωρὶς θράχους εἰς τὰ πλευρὰ ἢ τὴν κορυφὴν του; Ἡ λέξις ἀπαλός χρησιμοποιεῖται πολλαχού τῆς Κύπρου ὡς τοπωνύμιον (7).

Δ ρ α κ ο ν τ ι ᾶ (ἦ) = ἡ μᾶλλον Κάστρο τῆς Δρακοντιᾶς ἢ σίτι

(6) Μακάριος Γ’.

(7) Κυπριακὰ Σπουδαὶ τόμος ΙΒ’, σελ. 108.

τῆς Ρήγαϊνας. Ἔτσι λέγεται τὸ ἀρχαῖον κτίριον, τὸ εὕρισκόμενον ἐπὶ τοῦ λόφου «Ἄρωνας» τῆς Ἀθαλάσσης. Ἐπιστεύετο ὅτι ἦτο κατοικία Δράκων, ὅπου διέμενον μαζὶ μὲ τὴν μητέρα των Δρακοντιάν. Κάτωθεν τοῦ λόφου τούτου ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῶν Λατσιῶν ὑπάρχει κόλυμπος, ὅστις λέγεται «Κόλυμπος τῆς Δρακοντιᾶς», διότι κατὰ τὴν παράδοσιν, ἡ Δρακοντιὰ κατέβαινε ἀπὸ τὸ κάστρο καὶ ἐλούετο εἰς τὸν κόλυμπον ἐκεῖνον. Ὁ κόλυμπος ἐκεῖνος οὐδέποτε ἀποξηραίνεται.

Λατσιὰ (τὰ) = εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ. Σήμερον ἔχει 525 κατοίκους Ἑλληνας. Τὸ ὄνομα του ὀφείλεται εἰς τὸ τοπωνύμιον Λασι. Ἐν Κύπρῳ εἶναι σὺνηθες τὸ τοπωνύμιον αὐτό, καὶ τὸ φέρουν τόποι, ὅπου εἴτε ὑπάρχει μέχρι σήμερον μικρὸς λάκκος εἴτε δὲν ὑπάρχει. Διὰ τὸ ἴδιον τὸ φρέαρ λέγουν λάκκος ἢ, ἂν εἶναι ἀβαθὺς, λακκούδι. Λασι δὲ μᾶλλον λέγοντες ἐννοοῦν τὸν τόπον, ὅπου εὕρσκεται ἡ εὕρισκετο τὸ λακκούδι. Παράδειγμα φέρω τὸ ἐξῆς. Εἰς Λυθροδόνα ἡ πλατεῖα τοῦ χωριοῦ λέγεται Λασι, ἂν καὶ δὲν ὑπάρχει λάκκος σήμερον. Ἄλλοτε ὑπῆρχε τοιοῦτος ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὑδρεύετο τὸ χωριό. Συχνὰ ἀκούομεν τὰς ἀκολουθοῦσας στιχομυθίας. Ἀπόψε θὰ κάμουν θέατρον εἰς τὸ Λασι. Ἐφέρον καὶ πουλοῦν εἰς τὸ Λασι ὠραία μῆλα. Ἐγίνην καυγᾶς εἰς τὸ Λασι καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰς Πάφον, τὰ ἐκ τῆς δεκάτης συγκεντρούμενα σιτηρὰ προτοῦ αὕτη καταργηθῆ, συνεκεντρῶνοντο εἰς ἀποθήκας κτισμένας εἰς τοποθεσίαν Λασι, δυτικῶς τῆς πόλεως Χρυσοχοῦς. Ἄλλα καὶ εἰς ἄλλα χωριά ὑπάρχει αὐτὸ τὸ τοπωνύμιον. Διὰ τὸν πληθυντικὸν «τὰ Λασιὰ» πάλιν θὰ ἀνατρέξω εἰς τὴν ἰδιορρυθμίαν τῶν τοπωνυμίων τῆς Κυπριακῆς διαλέκτου. Τὸ τοπωνύμιον Τραχῶνα σημαίνει ὕψωμα πετρῶδες καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄγονον. Τραχῶνες δὲ μᾶλλον (πληθυντικός) λέγονται τὰ χωράφια, πού εὕρσκονται ἐπὶ τῆς Τραχῶνας. Ποταμοὶ λέγονται τὰ χωράφια, πού εὕρσκονται πλησίον ἑνὸς ποταμοῦ. Λίμνες τὰ χωράφια πλησίον μιᾶς λίμνης ἢ ἐκεῖνα, πού σχηματίζονται μετὰ τὴν ἐξάτμισιν τοῦ νεροῦ τῆς λίμνης, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὁ πληθυντικὸς ἀριθμὸς ἑνὸς τοπωνυμίου φανερώνει τὰ χωράφια τῆς περιοχῆς. Ἀπ' αὐτὸ ὀδηγούμεθα νὰ σχηματίσωμεν τὸ τοπωνύμιον Λασιὰ ὡς ἐξῆς: Προτοῦ κατοικηθῆναι τὰ Λασι, ὑπῆρχεν εἰς τὴν περιοχὴν λάκκος πιθανὸν πλησίον τοῦ λάκκου τοῦ σήμερον γνωστοῦ εἰς λάκκον τῆς Ἀδκιᾶς (Ἰτέας), ὠνομάζετο δὲ ἀπλῶς «Λασι» ὡς ἀβαθῆς· οἱ γεωργοί, οἱ ὁποῖοι ἐνοικίαζον ἴσως τὴν περιοχὴν, ὠνομάζον χωράφια τῆς περιοχῆς τοῦ λασιοῦ, «Λασιὰ» ὅπως εἶδαμεν ἀνωτέρω. Ὁ γεωργὸς ἔαν εἶχε χωράφια, 2—3 εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην, ἀπαντοῦσε εἰς ἐρώτησιν ἔαν ἐκαλλιέργησεν ὅλα τὰ κτήματά του, ὅτι «ἔκαμα (καὶ τὴν Τραχῶνα) καὶ τὰ Λασιὰ» δηλαδὴ τὰ (χωράφια τῆς Τραχῶνας) καὶ τὰ χωράφια τοῦ λασιοῦ, τὰ χωράφια κοντὰ στὸν Ἁγ. Γιώργη λέγονται «Ἀγιογώργηδες». Ἀπὸ τὴν ἐνωϊαν ὡς χωράφια τοῦ λασιοῦ προῆλθε τὸ τοπωνύμιον Λασιὰ μὲ τὴν σημασίαν χωράφια τῆς τοποθεσίας Λασιοῦ (μικροῦ ἀβαθοῦς λάκκου).

Λοῦκκος τοῦς Ἑλλήνους (ὁ) = Ἀνατολικῶς τοῦ χωριοῦ ὑπάρχει τοποθεσία πλήρης ἀρχαίων τάφων προχριστιανικῆς ἐπο-

χῆς, ὄλοι σχεδὸν συλημένοι. Οἱ τάφοι αὐτοῦ τοῦ εἶδους εἰς ἄλλα μέρη τῆς Κύπρου λέγονται Ἑλλονόσπηλιοι.

Παλιαλάκατα (τά) = Χωράφια καὶ τοποθεσία Β. Δ. τοῦ χωρίου. Ἡ ὀνομασία τῆς τοποθεσίας ὀφείλεται εἰς τὴν ὑπαρξιν παλαιοῦ ἀλακατολάκκου.

Παλιοκλησιά (ῆ) = Ν. Α. τοῦ χωρίου, ἐρείπια ναοῦ ἀγνώστου Ἁγίου ἢ ἀρχαίου εἰδωλολατρικοῦ Θεοῦ. Μᾶλλον ναοῦ Θεοῦ εἰδωλολατρικοῦ, διότι τῶν Χριστιανικῶν ναῶν σχεδὸν ὄλων διεσώθησαν ὡς παράδοσις τὰ ὀνόματα τῶν ἀγίων εἰς τὸ ὄνομα τῶν ὀποίων ἦσαν ἀφιερωμένοι οἱ ναοί.

Σπήλιος τῆς Κκεζιπάνης (ὀ) = Νοτιοδυτικῶς τοῦ χωρίου ὑπάρχει σπήλαιον, τὸ ὀποῖον ἐπῆρε τὸ ὄνομα «Σπήλιος τῆς Κκεζιπάνης ἀπὸ τὸ ἐξῆς εὐτράπελον γεγονός. Κάποτε μετὰ μίαν ὀμαδικὴν ἐργασίαν εὐρέθησαν πολλοὶ συγκεντρωμένοι εἰς τὸ σπῆτι τοῦ Κίουφῆ διὰ δεῖπνον. Μεταξὺ τῶν συνδαιτυμόνων ἦτο καὶ κάποιος Τουρκάλλας Κκεζιπάνη λεγομένη, σύζυγος ἐνός Τούρκου τυφλοῦ, ταμπουλετζῆ (τυμπανιστοῦ), ὅστις μὲ τὸ τύμπανόν του διεσκέδαζε τοὺς συνδαιτυμόνας. Ὅταν ἐτελείωσε τὸ δεῖπνον, ἕνας θοσκὸς μαῦρος τοῦ Κίουφῆ, ὁ ὀποῖος πάντοτε ἐποφθαλμιοῦσε τὴν Κκεζιπάνην, σὺν ἐξήρχετο τοῦ σπιτιοῦ, τὴν ἤρπασε καὶ ἐξηφανίσθη μέσα στὰ χωράφια. Οἱ παρακολουθήσαντες ὑπεδέχθησαν τὸ γεγονός μὲ ἰλαρότητα. Ὁ Μαῦρος ὠδήγησε τὴν Τούρκισσαν εἰς τὸ γνωστὸν σπήλαιον καὶ ἐκεῖ τὴν ἐκράτησεν ὀκτῶ ἡμέρας, μετὰ τὰς ὀποίας τὴν ἐπέστρεψεν εἰς τὸν σύζυγον τῆς, ὅστις τὴν ἐδέχθη ἀδιαμαρτυρητῶς, χωρὶς οὐδὲν παράπονον καὶ οὐδεμίαν ἀξίωσις νὰ διατυπωθῆ ἑναντίον τοῦ Μαύρου.

Τοπωνύμια ἀπὸ ὀνόματα ἀνθρώπων.

Τὰ πλεῖστα ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα τοπωνύμια προέρχονται ἀπὸ ὀνόματα τῶν πρώτων ἀγοραστῶν τοῦ τσιφλικιοῦ, οἱ ὀποῖοι ὡς γνωστὸν κατὰ τὴν διανομὴν εἶχον πάρει μεγάλα τεμάχια γῆς, καὶ ὄλοι διέκριναν τὰς διαφόρους τοποθεσίας ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἰδιοκτῆτος τοῦ μεγαλύτερου τεμαχίου. Ὅταν ἐγένινεν ἡ πρώτη χωρομέτρησης καὶ οἱ χωρομέτραι ἐχρειάζοντο ὀνομασίας διὰ τὰς διαφόρους τοποθεσίας, οἱ συνοδοὶ τῶν χωρομετρῶν χωρικοὶ καὶ Μουχτάραι μὴ γνωρίζοντες ἄλλα ἀρχαιότερα τοπωνύμια ὑπεδείκνυον τὰ ὀνόματα τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν διαφόρων μεγάλων τεμαχίων ὡς τοποθεσίας ὡς Καυκάλλας τοῦ Ζωρτῆ, διότι ὁ μεγαλύτερος ἰδιοκτήτης τῆς περιοχῆς ἦτο ὁ Ζωρτῆς καὶ οὕτω καθεξῆς.

Δέκα νομάτοι (οἱ) = δέκα ὀνόματα, δέκα πρόσωπα, νομάτος = πρόσωπον, άτομον, ὀνομα. Ἡ τοποθεσία αὐτὴ εὐρίσκεται βορειῶς τοῦ χωρίου. Λέγεται δὲ ἔτσι, διότι κατὰ τὴν διανομὴν ἐπῆραν εἰς αὐτὴν τὴν περιοχὴν μέρος, δέκα πρόσωπα, διότι ἦσαν χωράφια καλὰ καὶ δὲν ἦτο δίκαιον νὰ τὰ καρπωθῆ ὄλα ἕνας.

Κάτω Ἐλιούδκια τοῦ Κιουφῆ, Β.Α. τοῦ χωρίου. Ἡ πρώτη προσπάθεια διὰ καλλιέργειαν ἐλαιοδένδρων ἔγινε ἀπὸ τὸν Κιουφῆν καὶ Π' Ἄντωνην.

Πάνω ἐλιούδκια τοῦ Κιουφῆ Νοτίως.

Ἐλούδκια τοῦ Παπάντωνη Δυτικῶς.

Ἐλούδκια τοῦ Ἄχχα (τά) νοτιοδυτικῶς.

Τὰ ἀκόλουθα χωράφια φέρουν τὴν ὀνομασίαν καυκάλλα ὡς εὐρισκόμενα ἐπὶ πετρωδῶν ὑψωμάτων ὁμοιαζόντων μὲ κρούσταν ψωμιοῦ, ἀλλ' εὐφορώτατα.

Καυκάλλα τοῦ Ζωρτῆ Βορείως.

Καυκάλλα τοῦ Τοτανᾶ Νοτιοδυτικῶς.

Καυκάλλα τοῦ Ἄχχα, νοτίως καὶ

Καυκάλλα τοῦ Ζαννέττου Ἀνατολικῶς.

**Τὰ ἀκόλουθα ἀποτελοῦν ἀβαθεῖς κοιλάδας
καὶ λέγονται Λαξιές.**

Λαξιά τοῦ Χατζηχαράλαμπου Δυτικῶς.

Λαξιά τοῦ Καμπανελλῆ Νοτιοδυτικῶς.

Λαξιά τοῦ Καλλικᾶ Νοτίως.

Λαξιά τοῦ Παφίτη Νοτίως.

Λαξιά τοῦ Καμπανελλῆ Νοτίως.

Λάκκος τοῦ Πίττα Νοτίως.

Λάκκος τοῦ Ἄραουζῆ Νοτίως.

Λάκκος τοῦ Κιουφῆ ἐντὸς τοῦ χωρίου.

Λοῦκκος τοῦ Παπάντωνη Νοτίως.

Μακρυές μοῖζες (αί) = μακρυές μοῖρες. (μοῖζα = μοῖρα), Νοτιοανατολικῶς τοῦ χωρίου. Τὸ ἱστορικὸν τοῦ τοπωνυμίου αὐτοῦ ἔχει ὡς ἐξῆς. Ὅταν ἐμοίραζαν τὰ χωράφια τῆς περιοχῆς αὐτῆς, ἐπειδὴ δὲν ἦσαν καὶ τόσον εὐφορα, ἐξεχώριζον τὰ μερίδια μὲ ὠρισμένον πλάτος 1—2 σκαλῶν ἀλλὰ μῆκος πολὺ μεγάλο, πολὺ μακρὺ φθάνον μέχρι τῶν συνόρων τοῦ ἄλλου χωριοῦ κυρίως τοῦ Δαλιοῦ, διότι εὐρίσκονται πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ Δαλιοῦ.

Φτανὰ τοῦ Κουρκουλλῆ, Ἀνατ. τοῦ χωρίου.

Τοπωνύμια ἀπὸ ἔργα ἀνθρώπων.

Ἄλωνα (τὰ) = Τοποθεσία καὶ άλωνα συγκεντρωμένα διὰ τῶν ἀλωνισμῶν τῶν σιτηρῶν.

Γιοφύρκα (τὰ) = Γεφύρκα, (χωράφια). Βορείως τοῦ χωρίου, πλησίον τῆς γεφύρας ἐπὶ μικροῦ χειμάρρου καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Λευκωσίας — Λεμεσοῦ.

Χαντάτζιν (τὸ) = Σώζονται ἴχνη χάνδακος μήκους τριῶν σχεδὸν μιλίων. Ἀρχίζει ἀπὸ τὰ σύνορα Δαλιοῦ — Τσεριοῦ, διέρχεται βορείως τοῦ χωρίου καὶ φθάνει μέχρι τῶν συνόρων τοῦ Στροβόλου. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἶχον ἐφαρμόσει ἕνα νέον σύστημα καταπολεμήσεως τῆς ἀκρίδος. Τὸ σύστημα τοῦτο ἐφηρμόσθη εἰς Λατσιά, εἰς τὰ κτήματα τοῦ Κιόρογλου. Ἀφοῦ ἐσκάφη τὸ αὐλάκι μήκους 2—3 μιλίων, πλάτους καὶ θάτους ἐνὸς μέτρου, ἐστήθησαν εἰς τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ χανδακιοῦ στῦλοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐφηρμόσθησαν κατακορύφως σενδόνια ἔργαται τότε θορυβοῦντες διαφοροτρόπως, ἐτρόμαζον τὰς ἀκρίδας, αἱ ὁποῖαι ἐπετοῦσαν, τμηματικῶς χαμηλὰ—χαμηλὰ, ἐκτυποῦσαν ἐπάνω στὰ σενδόνια καὶ ἐπεφταν μέσα στὰ αὐλάκια. Οἱ ἔργαται τότε ἔτρεχαν καὶ τὶς ἔθαπταν. Τὸ ἴδιον ἐπαναλαμβάνετο καὶ εἰς τὴν ἄλλην πλευρὰν τοῦ αὐλακιοῦ. Ἐσυνεχίζετο δὲ ἡ καταπολέμησις ἕως ὅτου ἐτελείωνε τὸ χανδάκι.

Διὰ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν εἶχαν ἐργασθῆ οἱ Λυθροδοντιᾶτες πολὺ ἐμπιστότερον ἀπὸ ἔργατας ἄλλων χωρίων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἠὲ χαρίστηκε πολὺ τὸν Κιόρογλου, (γιατὶ ἡ ἐργασία ἦτο μὲ ἀγγαρεία) καὶ ἐπηρέασε τὰ αἰσθήματά του κατὰ τὴν πώλησιν τοῦ τσιφλικιοῦ.

Εἰς τὰ χωράφια τῶν Λατσιῶν ἀφθονοῦσαν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πάντοτε αἱ ἀκρίδες, διότι αἱ θήλειαι πρέπει νὰ εὔρουν ἀκαλλιέργητα μέρη νὰ ἐναποθέσουν τὰ αὐγά των ⁽⁸⁾. Τὰ δὲ Λατσιὰ ἐχρησιμοποιοῦντο μᾶλλον διὰ νομὴν τῶν προβάτων παρὰ διὰ σποράν.

Χρυσὸν (τὸ) = Χρυσόν. Τοποθεσία Ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου, ὅπου κατὰ τὴν παράδοσιν κάποιος Μιχαήλης Ἀκονᾶς ἀπὸ τὰ Καμπιά, πομισιάρης τοῦ Κιουφῆ, σὰν ἐξευγάριζε εὔρε μέσα στὸ χωράφι ἕνα τεμάχιον χρυσοῦ εἰς σχῆμα νομίσματος. Ἐκτοτε ἡ τοποθεσία λέγεται Χρυσὸν ἢ Γρυσόν.

Τοπωνύμια ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους.

Ἄμμοι (οἱ) = Χωράφια Β. Δ. τοῦ χωρίου παραχθέντα ἀπὸ ἀμμῶδεις προσχώσεις τοῦ ποταμοῦ.

Ἄνεφαν ἡ (ἡ) = Τοποθεσία νοτιῶς τοῦ χωρίου ἐπὶ τοῦ μονοπα-

(8) Ἱστορία Κύπρου Ζαννέττου Τόμος Β' σελ. 243.

τιοῦ πρὸς τὸν Λυθροδόντα. Ὑπάρχει κάτω ἀνεφανή καὶ πάνω ἀνεφανή. Εἶναι θέσεις ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀρχίζουσι νὰ φαίνωνται τὰ Λατσιαῖ (ἀπὸ τὸ ρῆμα ἀναφαίνομαι)

Ἄσπρολαξιά (ἦ) = Νοτίως τοῦ χωρίου, χωράφια μὲ ἄσπρα χρώματα παραχθέντα ἀπὸ διαβρώσεις τῶν ἐκεῖ ἀσβεστολιθικῶν πετρωμάτων.

Ἄσπροπάμπουλος (ὀ) Λοφίσκος πλησίον τῆς Ἄσπρολαξιάς.

Ἄσπροχώματα (τά) = Νοτίως τοῦ χωρίου. Τὸ χῶμα τῆς τοποθεσίας αὐτῆς χρησιμοποιεῖται διὰ κατασκευὴν πηλοῦ, τὸν ὅποιον θέτουν εἰς ἀρκετὸν πάχος εἰς τὰς στέγας τῶν οἰκιῶν, διὰ νὰ γίνωνται αὗται ἀδιαπέραστοι ἀπὸ τὰ νερὰ τῶν βροχῶν. Ἐπίσης διὰ τοῦ πηλοῦ τούτου ἐχρίοντο οἱ τοῖχοι τῶν οἰκιῶν ἕσθθεν καὶ ἕξωθεν, χάριν οἰκονομίας, ἀντὶ γύψου ἢ ἀσβεστοκονιάματος. Διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ πηλοῦ τούτου χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις σιυλώνω, ἀπὸ τὴν λέξιν χυλόσ.

Βρυσούδικια (τά) = Νοτίως τοῦ χωρίου. Ἐν καιρῷ πολυομβρίας ἀναθρύζουσι μικρὰς βρυσούδες, εἰς τὰς ὁποίας ποτίζουν τὰ πρόβατα, ἢ φυτεύουσι ὀλίγα λαχανικά, τὰ ὁποία ἀρδεύουσι ἐν ὄσῳ ὑπάρχει νερό.

Βοῦρνες (αἱ) = Δυτικῶς. Αὗται εἶναι κοιλάματα ἐπὶ τῶν βράχων τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ τῆς Κακκαρίστρας, τὰ ὁποία συκρατοῦν κατὰ τὰς βροχερὰς ἡμέρας τοῦ χειμῶνος ἀρκετὸν νερόν, ἀπὸ τὸ ὅποιον ποτίζονται συνήθως τὰ πρόβατα καὶ ἄλλα ζῶα.

Βῶλιστρα (τά) = Νοτίως. Θέσις μέσα εἰς τὸ πρὸς τὸν Λυθροδόντα μονοπάτι, τῆς ὁποίας ἡ γῆ εἶναι ἀργιλλώδης καὶ πολὺ συνεκτικὴ, εἰς τρόπον ὥστε ὕστερα ἀπὸ βροχὴν, οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ ζῶα θυθίζονται μέσα στὴν λάσπην τῆς τοποθεσίας αὐτῆς καὶ μετὰ δυσκολίας ἐλευθερώνουσι τὰ πόδια των, θουλιάζουσι ἐντὸς τῆς λάσπης. Βῶλω = θουλιάζω ἐντὸς λάσπης· παράγεται ἀπὸ τὴν λέξιν βῶλος = μᾶζα (9).

Βωλιδικιάρηδες (οἱ) = Νοτίως τοῦ χωρίου χωράφια ἀργιλλώδη. Κατὰ τὸ καλοκαίρι χάνουσι τὴν ὑγρασίαν των, συστέλλονται καὶ σχηματίζουν σχισμὰς (ρῶπακας = σχισμὰς, χαλάστρες). Καλλιεργούμενα σχηματίζουν μεγάλους θῶλους. Θεωροῦνται χωράφια εὐφορώτατα

Δυὸ Παμπούλια (τά) Β. Δ. τοῦ χωρίου. Δύο μικρὰ ὑψώματα.

Κότσινες, Κοτσινάδικια, Κοτσिनορασίδικια. Καὶ τὰ τρία αὐτὰ τοπωνύμια εἰς τὴν ἰδίαν τοποθεσίαν. Ἐλαβον τὸ ὄνομα των ἀπὸ τὸ χῶμα τῆς γῆς των. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἡ Ἐπιτροπὴ Ὑδάτων Λευκωσίας διενήργησε τρεῖς διατρήσεις, καὶ τὸ νερὸ καὶ τῶν τριῶν διοχετεύεται σήμερον εἰς Λευκωσίαν.

(9) Ἑλληνικὸν Λεξικὸν Γιάνναρη σελ. 353.

Κακκαρίστρα, Ν. Δ. τοῦ χωρίου. Μικρὸς καταρράκτης σχηματιζόμενος ἀπὸ τὰ νερά τῶν θροχῶν, τὰ ὁποῖα χύνονται ἐντὸς μικροῦ χειμάρρου ὀνομαζομένου καὶ τούτου «Κακκαρίστρα». Ἡ λέξις ἔχει τὸν σχηματισμὸν τῆς ἀπὸ τὸν ἦχον ποῦ κάμνει τὸ νερὸ κατὰ τὴν πτώσιν του. «Τὸ νερὸν κακκαρίζει σὰν πέρδικα» λέγουσιν οἱ χωρικοὶ στὸ μέρος ἐκεῖνο.

Λιακά (τά) = Νοτίως τοῦ χωρίου ἓνα ὑπήμενον μέρος, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ βοσκοὶ ἀφήνουν τὰ πρόβατα των κατὰ τὸν χειμῶνα, διὰ νὰ ξαπλωθοῦν καὶ νὰ θερμανθοῦν αὐτὰ στὸν ἥλιον, κατὰ τὰς πρωϊνάς ὥρας τῆς χειμερινῆς περιόδου.

Ἵξις (ὀ) = Βουναλάκι, τὸ ὁποῖον καταλήγει εἰς ὀξεῖαν κορυφὴν ὡς κῶνος.

Πεζούλια (τά) = Νοτίως τοῦ χωρίου. Μικρὰ ὑψωματάκια ἐνὸς μέχρι δύο ποδῶν ἐντὸς τοῦ πρὸς τὸν Λυθροδόντα μονοπατιοῦ, ἐπὶ τῶν ὁποίων οἱ χωρικοὶ ἀνέβαινον διὰ νὰ κατορθώσουν νὰ καθαλλικεύσωσιν ἐπὶ τῶν ζῶων των.

Παμπούλι τοῦ Μαύρου = Ὅταν ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ τσιφλίκι ὑπὸ τοῦ Κιόρογλου, ὡς τόπος νομῆς προβάτων, ὁ Μαῦρος βοσκὸς του ὠδηγοῦσεν αὐτὰ μέχρι τῆς τοποθεσίας ἐκείνης καὶ τὰ ἀφηνεν ἐλεύθερα νὰ θόσκουν, διότι τὰ πλείστα χωράφια ἦσαν ἀκαλλιέργητα. Ἐκεῖνος ἀνέβαινε εἰς τὸ παμπούλιν ἐκεῖνο, ἕως ὅτου ἤρχετο ἡ ὥρα νὰ τὰ ὠδηγήσῃ πίσω στὸ χωριό.

Ποταμὸς τοῦ Ἀμμου (ὀ) Νοτίως τοῦ χωρίου. Ὑπάρχει παράδοσις ὅτι εἰς μίαν πλήμμυραν παρέσυρε ἓνα καλόγηρον καὶ δι' αὐτὸ λέγεται ποταμὸς τοῦ καλογήρου.

Ἡ κοίτη, αἱ ὄχθαι καὶ ὄλη ἐκείνη ἢ περιοχὴ πλησίον τοῦ ποταμοῦ, ἀλλὰ καὶ πολὺ μακρύτερα μέχρι τῶν συνόρων τοῦ Δαλιοῦ ⁽¹⁰⁾ εἶναι πλήρεις ὀστράκων θαλασσίων κογχυλίων ἀπολιθωμένων, τὰ ὁποῖα οἱ χωρικοὶ ὀνομάζουν «κάττες»· τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι ἡ περιοχὴ αὕτη εἰς προκατακλυσμιαίας ἐποχὰς ἦτο θυθὸς θαλάσσης.

Στρογγυλομούττερον (τὸ) = Νοτίως τοῦ χωρίου μικρὸς στρογγύλος λόφος.

Τσάμπρες (αἱ) = Χωράφια βορείως τοῦ χωρίου καθαρὰ ἀπὸ κάθε θάμνον ἢ ζιζάνιον. Τσάμπρα ἀπὸ τὸν Γαλλικὸν *Chambre* = αἶθουσα.

Τσακκίλια (τά) = Χωράφια πλήρη κροκαλῶν (τσακιλιῶν).

(10) Κυπριακαὶ Σπουδαὶ τόμος ΣΤ' σελ. 58.

Τοπωνύμια ἀπὸ φυτά.

Καζαθερά (τά) = Λέγονται καὶ Καζαθερά τοῦ Φεσᾶ, διότι κατὰ τὴν διανομὴν ἢ τοποθεσίᾳ αὐτὴ περιῆλθεν εἰς τὸ μερίδιον τοῦ Φεσᾶ. Ἡ περιοχὴ εἶναι γεμάτη Καζάθκια ⁽¹¹⁾ = Ἐρίανθος.

Μαζέρες (αί) = Β.Δ. τοῦ χωρίου. Πρὸ τινων ἀκόμη ἐτῶν τὰ χωράφια αὐτὰ ἦσαν ἀκαλλιέργητα, γεμάτα ἀπὸ μαζιά, (ποτήριον τὸ ἀκανθῶδες) ⁽¹²⁾ κάτωθεν τῶν ὁποίων, μεταξὺ τῶν ριζωμάτων των, τὰ παιδιὰ κατὰ τοὺς θερινούς μῆνας ἀνεύρισκον καὶ ἀνέσυρον μεγάλα σαλιγκάρια (καρᾶλους), τὰ ὁποῖα συνήθως ἀφθονοῦσαν πάντοτε εἰς τοιαῦτα μέρη. Τὰ σαλιγκάρια αὐτὰ ἀνοίγουν μικρὰ κοιλώματα πλησίον τῶν ριζωμάτων τῶν μαζιῶν, εἰσέρχονται ἐντὸς αὐτῶν καὶ συμμαζεύονται ἐντὸς τοῦ κελύφους των καὶ κλείονται διὰ μεμβράνης ὑποπίπτοντα εἰς θερινὴν νάρκην, ξυπνοῦν δὲ μετὰ τὰς πρώτας φθινοπωρινὰς βροχάς, διὰ τὰ ἀρχίσουν νὰ περιφέρωνται ἐκεῖ κι' ἐδῶ πρὸς εὔρεσιν τροφῆς.

Παμπατζερά (τά) = Τὰ θαμβακερά. Νοτίως τοῦ χωρίου. Χωράφια παχειὰ ἀργιλλώδη κατάλληλα διὰ καλλιέργειαν θαμβακιῶν καὶ ἄλλων καλοκαιρινῶν εἰδῶν, τὰ ὁποῖα συνήθως ἀναπτύσσονται ἄνευ ποτισμάτων.

Παλλουρόκαμπος (ὁ) = Β.Δ. τοῦ χωρίου μεγάλη ἔκτασις, ὅπου ἀφθονοῦν αὐτοφυεῖς παλλοῦρες. (Ζιζυφος ὁ λωτός) ⁽¹³⁾. Ἡ παλλούρα, τῆς ὁποίας ὁ καρπὸς λέγεται κόνναρον, εἶναι ζιζάνιον κοινότατον καὶ δυσεξόντων ἐν Κύπρῳ.

Σκλοινίτζια (τά) = Ἐλη πλήρη θούρλων, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ χωρικαὶ κατασκευάζουν τὰ μικρὰ σάρωθρά των, φουρκάλια λεγόμενα (βρουκάλια, φρουκάλια, φουρκλιά, ἀπὸ τὸ θούρλον) ⁽¹⁴⁾.

Συκαμιὰ (ἡ) = Βορείως τοῦ χωρίου. Ἡ ὀνομασία τῆς τοποθεσίας αὐτῆς προῆλθεν ἀπὸ μίαν συκαμιάν, τὴν ὁποίαν ἐφύτευσεν ὁ Ττοφῆς Παπάντωνη.

Τζυναρωτὸς (ὁ) = Τοποθεσία νοτιοδυτικῶς τοῦ χωρίου. Ἐνταῦθα ἀφθονοῦν οἱ ἀρκοτζυνάρες (Κινάρα ἢ Κάκτος ἢ καυκαροῦιες λεγόμενες. Εἶναι καὶ τὸ φυτὸν καὶ αἱ κεφαλαὶ τῶν φυτῶν τούτων ἀκανθοφόροι. Αἱ κεφαλαὶ λαχανευόμεναι ἀποτελοῦν θαυμασίον ἔδεσμα, ἀλλὰ καὶ ὁ ὑπόγειος θλαστὸς μόλις ἢ κορυφὴ του ἐμφανισθῆ ἐπὶ

(11) Ἐρίανθος. Φυτ. Λεξικὸν Γενναδίου σελ. 309'

(12) Φυτ. Λεξικὸν Γενναδίου σελ. 804.

(13) Φ. Α. Γενν. σελ. 404.

(14) Φ. Α. Γενν. σελ. 213.

τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, λαχανεύεται ἐπίσης λεγόμενη (χωστή) ⁽¹⁵⁾.

Τοπωνύμια ἀπὸ ζῶα:

Ἄλουπότρυπα (ἦ) = Νοτίως τοῦ χωρίου μικρὰ σπηλαιοειδῆς τρύπα, εἰς τὴν ὁποῖαν συνήθως διαμένουν ἀλώπεκες.

Βόσιεντρες (αἶ) = Χωράφια ἀμμώδη Νοτίως τοῦ χωρίου, εἰς τὴν εὐθρυπτον ἄμμον τῶν ὁποίων συνήθως φαίνονται ἴχνη διαβάσεως φιδιῶν. Βόσιεντρα ἐν Κύπρῳ λέγεται φίδι ὅμοιον μὲ ἔχιδναν, ἀλλὰ μὲ μακρὰν οὐρὰν καὶ μὴ δηλητηριῶδες.

Φοράόμαντρα καὶ Σιοιρόμαντρα, δύο τοποθεσίαι πλησίον ἀλλήλων. Φαίνεται ὅτι εἰς παλαιὰν ἐποχὴν πρὸ τῶν Τούρκων ὑπῆρχον ἐκεῖ μάνδραι διὰ ἄλογα καὶ χοίρους.

Μία ἀρχαιολογικὴ ἀνασκαφή.

Ὀλίγον ἔξωθι τοῦ χωρίου εἰς τὴν Β. Α. παρὰ τὸν δρόμον Λευκωσίας Λεμεσοῦ, τὸ τμήμα ἀρχαιοτήτων τῆς Κύπρου διενήργησε ἀνασκαφὴν κατὰ τὴν ὁποῖαν ἀνεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια οἰκοδομήματός τινος καὶ δεξαμενῆς ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως αὐτῆς συμπεραίνεται, ὅτι ἡ οἰκοδομὴ ἀπετέλει μικρὸν θυρσοδεψεῖον, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα καὶ σήμερον εὐρίσκονται ἀκόμη εἰς τὰ χωριά, (ὡς εἰς Ψημολόφου καὶ ἄλλαχοῦ).

(15) Φ. Α. Γενν. σελ. 581.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ: Ὁφείλω νὰ εὐχαριστήσω δὲ ἐκεῖνα τὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα μοι ἔδωσαν σχετικὰς πληροφορίας, ἰδιαιτέρως τὸν Μουχτάσην Λατσιῶν κ. Γεώργιον Κακουλλῆ, καὶ τὸν πρῶτον ἀγοροφύλακα κ. Ἰωάννην Ν. Ἀχχαν, χάρις εἰς τὸν ὁποῖον εἶχα δὲλας τὰς πληροφορίας καὶ ὀνόματα τῶν πρῶτων ἀγοραστῶν.